

Willy BRANDT

(ur. 18 grudnia 1913, zm. 8 października 1992)

1. Charakterystyka:

Willy Brandt, właściwie Herbert Ernst Karl Frahm, wybitny socjaldemokratyczny polityk zachodnioniemiecki, architekt nowej polityki wschodniej i niemieckiej RFN w latach 60. i 70. Od wczesnej młodości zaangażowany w ruch robotniczy. W szesnastym roku życia wstąpił do SPD, od 1931 r. był członkiem Socjalistycznej Partii Robotniczej Niemiec (SAPD/SAP). Po przejęciu władzy przez nazistów współtworzył nielegalne struktury partii pod pseudonimem „Willy Brandt” (które to nazwisko przyjął w 1949 r.). W 1933 r. opuścił potajemnie Niemcy, w Norwegii założył biuro zagraniczne partii i związał się z tamtejszym ruchem robotniczym. Podjął studia z zakresu filozofii i historii. Jako norweski student działał w konspiracji w Berlinie, był korespondentem podczas wojny hiszpańskiej. Po napaści Niemiec na Norwęgę dostał się do niewoli jako rzekomy żołnierz norweski. Zwolniony w 1940 r. uciekł do Szwecji, gdzie uzyskał obywatelstwo norweskie. Tam wraz z Bruno Kreiskym i Gunnarem Myrdalem powołali do życia Międzynarodową Grupę Roboczą Socjaldemokratów i Socjalistów o celach pokojowych, dążącą do przezwyciężenia rozbicia lewicy.

Po wojnie pracował jako korespondent prasy skandynawskiej, a w 1949 r. uzyskał ponownie obywatelstwo niemieckie. W latach 1949-1957 działał w zachodniobерlińskiej SPD, jako burmistrz Berlina Zachodniego (1957-1966) zdobył uznanie i popularność dzięki umiejętnemu zażegnaniu kryzysów związanych ze statusem tego miasta. Doświadczenia berlińskie stały się podłożem jego koncepcji współpracy i kontaktów ze Wschodem, polityki „kontaktów i małych kroków” (*Kontakte und kleine Schritte*)¹. Od 1964 r. przewodniczący SPD, kandydat tej partii

¹ W. Brandt, *Rede von der ÖTV-Jugend*, 29. April 1965, [w:] *Deutsche Politiker 1949-1969*, Band. 2: *18 Biographische Skizzen aus Ost und West*, hrsg. T. Opelland, Darmstadt 1999, s. 104.

w wyborach w 1960 i 1964 roku, wicekanclerz i minister spraw zagranicznych w rządzie Wielkiej Koalicji (1966-1969). W 1969 r. wybrany został kanclerzem. W *exposé* rządowym domagał się m.in. przeprowadzenia reform wewnętrznych. Hasłem przewodnim jego rządu było „odważyć się na więcej demokracji”. Rządy koalicji socjalliberalnej (SPD z FDP) przyniosły uznanie *status quo* w Europie oraz normalizację stosunków z ZSRR, Polską, NRD i innymi krajami, za co Brandt został uhonorowany w 1971 r. Pokojową Nagrodą Nobla. Polityka wschodnia (*Ostpolitik*)² powiązana była z koncepcją tworzenia ładu pokojowego w Europie i dążeniem do zjednoczenia Niemiec. W 1972 r. ponowny wybór na kanclerza i nieudane konstruktywne wotum nieufności (z powodu polityki wschodniej). Dwa lata później Brandt musiał podać się do dymisji w związku z aferą Günthera Guillaume’a, wschodnioniemieckiego szpiega. W latach 1976-1992 pełnił funkcję przewodniczącego Międzynarodówki Socjalistycznej, a od 1977 r. Komisji Północ-Południe. Honorowy przewodniczący SPD aktywnie angażujący się w proces zjednoczeniowy, został prezydentem-seniorcem pierwszego Bundestagu zjednoczonych Niemiec, ukonstytuowanego w 1990 roku.

Najważniejsze pamiątki i przemówienia: *Verbrecher und andere Deutsche (Forbrytere og andre tyskere)* (1946); *Rede aus Anlass der Auszeichnung mit dem Friedensnobelpreis, 11. Dezember 1971*; *Begegnungen und Einsichten. Die Jahre 1960-1975*; *Links und Frei. Mein Weg 1930-1959* (1982); *Die Abschiedsrede. Rede, gehalten auf dem außerordentlichen Parteitag der SPD am 14. Juni 1987 in der Bonner Beethovenhalle* (1987); *Rede von Willy Brandt am 10. November 1989 vor dem Rathaus Schöneberg*; *Was zusammengehört... Über Deutschland* (1993); *Erinnerungen. Mit den Notizen zum Fall G* (1994).

2. Idee:

a) Niemcy w Europie (normalizacja stosunków z NRD, dążenie do zjednoczenia 1970-1973)

„Na kwestie, będące konsekwencją drugiej wojny światowej i narodowej zdrady ze strony reżimu Hitlera, można znaleźć rozwiązanie tylko i wyłącznie w europejskim ładzie pokojowym. Zadaniem praktyki politycznej w nadchodzących latach jest zachowanie jedności narodu, na ile jest to możliwe i na ile to od nas będzie zależało, poprzez uwolnienie stosunków między oboma częściami Niemiec od aktualnych zahamowań. Przejście od uregulowanego istnienia obok siebie (*Nebeneinander*) do współistnienia (*Miteinander*) leży nie tylko w interesie Niemiec, gdyż ma to również znaczenie dla pokoju w Europie i stosunków Wschód-Zachód.

² Termin „Ostpolitik” wszedł na stałe do wielu języków, nie tylko europejskich.

Rząd federalny będzie aktywnie wspierał obiektywne ewentualne historyczne tendencje rozwojowe dla poprawy stosunków między oboma częściami Europy i oboma częściami Niemiec. Na podziale spekulują i na Wschodzie, i na Zachodzie. Cierpią na tym ludzie na Wschodzie i na Zachodzie”

(W. Brandt, *Bericht zur Lage der Nation*, 14. Januar 1970 r., [w:] idem, *Berliner Ausgabe*, hrsg. H. Grebing, G. Schöllgen, H. A. Winkler, Bd. 6: *Ein Volk der guten Nachbarn. Außen- und Deutschlandpolitik 1966-1974*, Bonn 2005, s. 250-251, tłum. E. Bojenko-Izdebska)

b) normalizacja stosunków z Polską (1970-1972)

(Wywiad dla „Der Spiegel”, 14 grudnia 1970 r. – pytanie o spontaniczne ukłęknięcie, Kniefall, przed pomnikami Bohaterów Getta w Warszawie w dniu 7 grudnia 1970 r., które wywołało w RFN duże poruszenie i kontrowersje, tłum. E. Bojenko-Izdebska)

„Po pierwsze: cieszę się, że zostałem przez większość właściwie zrozumiany. Chciałem w imieniu naszego narodu przeprosić za wielomilionowe zbrodnie, popełnione z nadużyciem niemieckiego imienia. Tak należy postąpić, gdy chcemy nowego początku i nie dopuścić do powtórzenia okropieństw przeszłości”

(W. Brandt, *Berliner Ausgabe*, hrsg. H. Grebing, G. Schöllgen, H. A. Winkler, Bd. 6: *Ein Volk der guten Nachbarn. Außen- und Deutschlandpolitik 1966-1974*, Bonn 2005, s. 348, tłum. E. Bojenko-Izdebska)

„Szanowny Panie Prezydencie. Umowa, którą polski premier i ja podpisaliśmy wspólnie z ministrami spraw zagranicznych w ubiegłym tygodniu, powinna – nie naruszając praw czterech mocarstw alianckich wobec Niemiec jako całości – przyczynić się do tego, aby problem linii Odra-Nysa nie obciążał dłużej stosunków między Republiką Federalną Niemiec a Polską i był przeszkodą w odprężeniu Wschód-Zachód. Zrozumienie konieczności tego kroku nie zmniejsza bolesnych uczuć, które odczuwam wraz z moimi rodakami, myśląc o obszarach, które przez wiele stuleci były niemieckimi prowincjami. [...] Rozmowy z panem Gomułką i panem Cyrankiewiczem sprawiły na mnie wrażenie, że strona polska stara się o konstruktywną współpracę w poprawie stosunków z Republiką Federalną Niemiec”

(W. Brandt, Pismo kanclerza federalnego Brandta do prezydenta Stanów Zjednoczonych Ameryki, Nixona, z dnia 15 grudnia 1970 r., cyt. za: idem, *Berliner Ausgabe*, hrsg. H. Grebing, G. Schöllgen, H. A. Winkler, Bd. 6: *Ein Volk der guten Nachbarn. Außen- und Deutschlandpolitik 1966-1974*, Bonn 2005, s. 351-352, tłum. E. Bojenko-Izdebska)

c) odprężenie i rozbrojenie w Europie (wizja Europy)

„Nasza ogólnoeuropejska polityka nie może oddalić się od istniejących od stuleci tożsamości narodów i państw. Należy zatem stworzyć i podtrzymywać równowagę między państwami i grupami państw, zapewnić każdemu z nich tożsamość i bezpieczeństwo. Owa równowaga musi znaczyć jednak coś więcej niż tylko zrównoważony system militarnych środków władzy. Musimy ostatecznie i bez wyjątku odrzucić użycie siły i groźbę użycia

siły w stosunkach między państwami. Obejmuje to z konieczności nienaruszalność istniejących granic. Nienaruszalność granic nie oznacza jednak utrwalania ich jako wrogich barier. Najwyższy czas, aby zacząć rozwijać nowe formy współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej oraz rozbudowywać ogólnoeuropejską infrastrukturę. A przede wszystkim również i to: Europa rozwinęła się jako wspólnota kulturowa; powinna znowu stać się tym, czym była. Sprawiedliwość społeczna należy do podstaw trwałego pokoju. Materialna bieda stanowi określony brak wolności. Koniecznym jest, w każdym razie w Europie, jej przezwyciężenie drogą ewolucji. Europa musi sprostać swej odpowiedzialności w skali świata. To współodpowiedzialność za światowy pokój. Oznacza to również współodpowiedzialność na zewnątrz, aby przezwyciężać głód i nędzę w świecie. Pokój to coś więcej niż brak wojny, chociaż są narody, które już i za to byłyby wdzięczne. Trwały i sprawiedliwy ład pokojowy wymaga równoprawnych szans rozwoju dla wszystkich narodów”

(wyjątki z przemówienia W. Brandta z okazji przyznania Pokojowej Nagrody Nobla: *Rede aus Anlass der Auszeichnung mit dem Friedensnobelpreis, 11. Dezember 1971*, [on-line:] <http://www.bwbs.de/content/frontend/userimages/Brandt/Nobelpreis.de.pdf> – 10 X 2005, tłum. E. Bojenko-Izdebska)

d) zjednoczenie Niemiec

„Słusznym była poprawa i odciążenie, tam gdzie tylko to było możliwe, warunków wewnętrznych dla podzielonych Niemiec i ludzi w nich żyjących. Było to treścią naszej polityki traktatów, w tym z najważniejszymi partnerami na Wschodzie. To było treścią naszego oddziaływania na ogólnoeuropejską konferencję w Helsinkach, której początki były trudne, lecz zobowiązała ona do przestrzegania praw człowieka, współpracy, zobowiązała też do redukcji zbrojeń, nadmiernych zbrojeń, w Europie. [...] Nasi rodacy w NRD i Berlinie Wschodnim sami zajęli się swą historią w sposób, o którym usłyszał cały świat. Naród sam przemówił, zażądał zmian, w tym prawa do prawdziwych informacji i wolności stowarzyszania się. [...] A teraz przeżywamy coś wielkiego – i jestem za to wdzięczny Panu Bogu, że dane mi było to przeżyć – części Europy ponownie się zrastają [...]”

(wyjątki z przemówienia W. Brandta, wygłoszonego 10 października 1989 r. przed ratuszem Schöneberg w Berlinie: *Rede von Willy Brandt am 10. November 1989 vor dem Rathaus Schöneberg*, [on-line:] <http://www.bwbs.de/Beitracge/78.html> – 10 X 2005, tłum. E. Bojenko-Izdebska)

3. Interpretacje:

a) zmiana poprzez zbliżenie (*Wandel durch die Annäherung*) – koncepcja przezwyciężenia podziału Europy i Niemiec

W 1967 r. Brandt po raz pierwszy przedstawił koncepcję europejskiego ładu pokojowego, której istotnym elementem było założenie, że podział Niemiec jest

nierozerwalnie związany z podziałem Europy, a zjednoczenie można osiągnąć jedynie dzięki odprężeniu i przewyciężeniu podziału³. W tym celu konieczne było dążenie do porozumienia między narodami i państwami, odejście od militarnej konfrontacji oraz izolacji państw Europy Środkowo-Wschodniej, w tym nieuznanego do połowy lat 60. przez RFN (*doktryna Hallsteina*) drugiego państwa niemieckiego. Instrumentami nowej polityki miała być równoważna redukcja sił konwencjonalnych obu sojuszy, NATO i Paktu Warszawskiego, redukcja broni nuklearnej, rezygnacja RFN z posiadania broni atomowej oraz wymiana deklaracji rezygnacji z użycia siły. Wraz ze swym najbliższym współpracownikiem, Egonem Bahrem, Brandt po zwycięstwie SPD w wyborach 1969 r. opracował nowy program polityki wobec Wschodu. Taktyka zmierzająca do „zmiany poprzez zbliżenie” oznaczała współpracę i uzgadnianie polityki zagranicznej z zachodnimi sojusznikami oraz szukanie porozumienia ze Wschodem. Uznanie polskiej granicy na Odrze i Nysie było jednym z przejawów nowego podejścia. Brandt przywiązywał zresztą do uregulowania kontaktów z Polską taką samą wagę, jak do pojednania francusko-niemieckiego⁴. Z okazji podpisania Układu Normalizacyjnego powiedział m.in.: „Układ ten winien określić grubą linią cierpienia i ofiary złowrogiej przeszłości. Powinien zbudować most między oboma państwami i narodami”⁵.

Podpisanie układów o podstawach normalizacji stosunków wzajemnych⁶ umożliwiło: uregulowanie kwestii Berlina Zachodniego w postaci tzw. „porozumienia czterostronnego”, podpisanego przez mocarstwa alianckie w 1971 r., przyjęcie obu państw niemieckich do ONZ w 1973 r., a także otwarło drogę do Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE).

b) Europa – koncepcje polityki zagranicznej

Prof. Egon Bahr, współtwórca polityki zagranicznej Brandta, następująco scharakteryzował jej wyjątkowość: „Jego droga życiowa pozwoliła mu na prowadzenie polityki zagranicznej intelektualnej samodzielności, by nie nazwać tego suwerennością, w każdym razie w tamtych czasach nikt inny nie mógłby tego

³ Por. m.in. G. Lenz, *Willy Brandt, [w:] Deutsche Politiker 1949-1969. 16 Biographische Skizzen aus Ost und West*, hrsg. T. Oppelland, Darmstadt 1999, s. 105 i n.

⁴ F. Fischer, *Einleitung*, [w:] idem, *Berliner Ausgabe*, hrsg. H. Grebing, G. Schöllgen, H. A. Winkler, Bd. 6: *Ein Volk der guten Nachbarn. Außen- und Deutschlandpolitik 1966-1974*, Bonn 2005, s. 56.

⁵ *Ibidem*, s. 58.

⁶ Rząd Brandta/Scheela podpisał następujące układy: 13 VIII 1970 r. z ZSRR, 7 XII 1970 r. z Polską, 21 XII 1972 r. Układ Zasadniczy z NRD oraz 11 XII 1973 r. z Czechosłowacją, więcej por. m.in. E. Cziomer, *Zarys historii Niemiec powojennych 1945-1995*, Warszawa-Kraków 1997, s. 210 i n.

dokonać i nikomu innemu by na to nie pozwolono”⁷. Podstawowymi elementami polityki Brandta było wyrzeczenie się siły i groźby użycia siły oraz wspólne bezpieczeństwo. Polityka europejska Brandta była wielopłaszczyznowa – rząd Brandta/Scheela wspierał proces integracji i rozszerzenia EWG. Europejska integracja była dla Brandta nie do pomyślenia bez Wielkiej Brytanii i państw skandynawskich. Jego dążeniem było wzmocnienie znaczenia Europy w polityce światowej, stąd priorytetem stał się zarówno dialog Wschód-Zachód, ale również Północ-Południe i przejęcie większej odpowiedzialności, co oznaczało równocześnie konieczność redefinicji stosunków z USA i wzmacnianie tożsamości europejskiej. Polityka rozpoczęta w sytuacji ograniczonej prawami zwycięskich mocarstw suwerenności RFN umożliwiła uzyskanie większej samodzielności, a zmieniony w dekadzie odprężenia układ sił w Europie doprowadził ostatecznie do zjednoczenia Niemiec. Pojednanie z Zachodem, urzeczywistnione przez Konrada Adenauera, zostało przez Brandta wsparte porozumieniem ze Wschodem. Jego następcy kontynuowali tę politykę unikania bezpośredniego wywoływania destabilizacji Europy Środkowo-Wschodniej z równoczesnym wspieraniem jej ewolucji.

c) kwestia niemiecka

Brandt wyczuwał, jak mało który polityk zachodnioniemiecki, nieuchronność zjednoczenia Niemiec. Po upadku muru berlińskiego wypowiedział słynne zdanie: „Teraz zrasta się to, co do siebie należy” (*Es wächst zusammen, was zusammengehört*). Polityka wschodnia i polityka europejska stanowiły dla niego integralną część polityki niemieckiej – zawarty z NRD Układ Zasadniczy nie stał się, jak wówczas to wielu komentatorów oceniało, przypieczętowaniem podziału Niemiec, lecz układ ten, podobnie jak pozostałe traktaty, miał charakter *modus vivendi*, pozostawiając kwestię niemiecką nadal otwartą. Brandt łączył pojęcie narodu, względnie kwestii narodowej, ze szczególnym charakterem stosunków niemiecko-niemieckich, podkreślając przede wszystkim wspólnotę kulturową (*Kulturnation*) i wskazując na wspólny język, kulturę i historię oraz więzy rodzinne i osobiste, łączące Niemców w obu państwach⁸. Podkreślanie tej specyfiki wewnątrzniemieckiej wywoływało opór ze stron władz NRD, gdzie właśnie rozpoczął się proces tworzenia „enerdowskiej” tożsamości, zresztą SED, mimo normalizacji stosunków, kontynuowała politykę odgraniczania się od RFN, której symbol stanowił mur berliński. A jednak polityka Brandta, chociaż wówczas więcej korzyści przyniosła Berlinowi Wschodniemu, to równocześnie zahamowała proces pogłębiania podziału Niemiec,

⁷ E. Bahr, *Willy Brandts europäische Außenpolitik*. Vortrag vom Bundesminister a.D. Professor Egon Bahr am 9. Oktober 1998 im Rathaus Schöneberg, [w:] *Willy Brandts europäische Außenpolitik*, [on-line:] <http://www.bwbs.de/bwbscontent/content/htdocs/media/Vortrag-Bahr981009.pdf> –15 X 2005.

⁸ Por. Ch. Hacke, *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Weltmacht wider Willen?*, Berlin 1997, s. 178.

a także wzbudziła nadzieje w społeczeństwie wschodnioniemieckim na złagodzenie dotychczasowej polityki oraz ułatwienie kontaktów. Sukcesy Brandta w polityce niemieckiej były mniejsze niż w polityce wschodniej, zapoczątkowały jednak bardzo ważny etap stosunków wzajemnych.

Pojęcia kluczowe:

- polityka wschodnia,
- integracja europejska za czasów Brandta,
- nazizm,
- pokój na świecie.

Ewa Bojenko-Izdebska